

ПИЛИПЧУК

Оксана Олегівна,

кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри
«Управління процесами
перевезень»

Державний економіко-
технологічний університет
транспорту
(м. Київ)

**ПРАВознаВЕЦЬ О.Ф. КІСТЯКІВСЬКИЙ (1833–1885) ПРО
ЗНАЧЕННЯ ТА ЦІЛІ КИЇВСЬКОГО ЮРИДИЧНОГО ТОВАРИСТВА**

У статті аналізуються праці видатного українського правознавця О.Ф. Кістяківського про значення та цілі Київського юридичного товариства (1872-1918 рр.). Наголошується, що юридичні товариства є реальним середовищем для особистих контактів, взаємодії, обміну думками представників теоретичної і практичної юриспруденції. Юриспруденція товариства уявлялась як реальний заклад єдності і тотожності обох видів правознавства. Це своєрідна скарбниця розумових сил, гуртової праці, і засіб заявити, обмінятися своїми думками, працями і знайти можливість їх обнародування.

Ключові слова: юриспруденція, правознавство, юридичні товариства, закон, О.Ф. Кістяківський

В статье анализируются труды выдающегося украинского правоведа А.Ф. Кистяковского о значении и целях Киевского юридического общества. Отмечается, что, что юридические общества являются реальной средой для личных контактов, взаимодействия, обмена мнениями представителей теоретической и практической юриспруденции. Юриспруденция общества представлялась как реальное заведение единства и тождественности разных видов правоведения. Это своеобразный клад умственных сил, гуртового труда, и средство заявить, обменяться своими мнениями, своими трудами и найти возможность их обнародования.

Ключевые слова: юриспруденция, правоведение, юридические общества, закон, А.Ф. Кистяковский

This article analyzes the work of outstanding Ukrainian lawyer O.F. Kistyakivsky about the a value and aims of Kiev Law Society. It is marked that law societies are the real environment for the personal contacts, co-operation, exchange of representatives of theoretical and practical jurisprudence opinions. Jurisprudence of society appeared as the real establishment of unity and equality of different types of jurisprudence. It is original treasure of mental forces, herd labour, and means to declare, to exchange the opinions, works and a way to find possibility of their promulgation.

Keywords: *jurisprudence, law, law societies, O.F Kistyakovsky*

6-го вересня 1880 р. Голова Київського юридичного товариства О.Ф. Кістяківський на черговому зібранні Товариства виступив з промовою про значення та цілі юридичних товариств для розвитку правового життя країни. Ця доповідь відразу стала знаковою у правознавстві Російської імперії [1]. 29 червня 1880 р. у Києві, як і усьому Південно-західному краї (читай Україні) було запроваджено довгоочікувану судову реформу. Безперечно, Київське юридичне товариство зустріло її з особливими надіями і прагненнями. Власне тому названа подія стала помітною в Товаристві, особливо пов'язана з його діяльністю і завданнями.

Такий інтерес О.Ф. Кістяківський вбачав у тому органічному зв'язку, який існував між завданнями судової реформи і завданнями юридичних товариств, у тій глибинній спорідненості, яка існувала між теоретичною і практичною юриспруденцією. О.Ф. Кістяківський у своїй промові привітав проведення судової реформи у Києві і в Україні загалом, як надію первинного значення, яка мала не тимчасове, а принципове значення як подія, яка залишиться постійним джерелом і причиною подальшого розвитку правового життя в Україні [1, с. 327-328].

О.Ф. Кістяківський зазначив, що юриспруденція є теоретичною і практичною діяльністю, яка спрямована на здійснення правосуддя у людському середовищі. На його переконання завдання юриспруденції у

широкому змісті полягає в наступному: а) щоб розкрити основні початки людського правосуддя і справедливості; б) щоб подати способи здійснення і відправлення правосуддя в суспільстві за допомогою діючих законів і в) щоб вдихнути у душу службовців цієї галузі людської діяльності прагнення до найкращого, найбільш удосконаленого здійснення ідей людської справедливості, яка покладена в основу діючих законів, так і такої, що вкоренилася у суспільній совісті людини.

О.Ф. Кістяківський наголошував, що теоретична і практична юриспруденція за своїм змістом і за своїми цілями тотожна сфері ведення людської діяльності. Те, що викладається з університетської кафедри, і що застосовується у суді, те, що викладається в науковому трактаті, і те, що міститься у судовому рішенні, те, над чим оперує, що досліджує і прагне зрозуміти і здійснити у зовнішньому світі професор, або вчений-юрист, чи письменник – і те, що складає предмет занять, дослідження і результат діяльності судді, за суттю своєю і за своїм предметом одне від іншого нічим не відрізняються. Не відрізняються діяльність юристів обох цих категорій і за своїми кінцевими цілями. Мета наукової юриспруденції, як мета викладацької діяльності професора або вченого юриста взагалі сприяє шляхом навчання, шляхом друкованого слова розкриттю основних начал справедливості, і поширення у свідомості спеціалістів, а відтак у свідомості суспільства найсправедливіших, найкращих в дану хвилину ідей і способів людської справедливості.

О.Ф. Кістяківський зазначає з цього приводу: «Чи не ту саму мету має і повинен мати, переслідує і повинен переслідувати у своїй діяльності і практичний юрист, загалом і суддя зокрема – цей останній, як найвище втілення судової діяльності в широкому розумінні слова, як представник неодностороннього, а усестороннього юридичного матеріалу? Звичайно ту саму, тому що вона одна і єдина, яка не допускає дуалізму і роздвоєння. Той не суддя, хто не наділений думкою, що він у своїй діяльності повинен,

наскільки це можливо для людини даного суспільства, прагне при діючих законах до здійснення ідеалу справедливості. Той не вартий імені юриста, хто покладе завданням своєї діяльності тільки один успіх зовнішній, матеріальний, особистий, перемогу тільки своєї сторони, із забуттям начал права, які врешті-решт є суттю справедливості, з використанням, завдяки вивертам, софізмам, того, що совість людська віддавна визнавала справедливим та істинним. Втілення у світі людському ідеї справедливості шляхом діяльності практичного юриста сприяє у вищій мірі благополуччю і процвітанню людських товариств, підняття їх індивідуальної і суспільної моралі, впровадження кращих способів співжиття і людських стосунків. Навпаки, практичне правосуддя, не наділене ідеєю справедливості, яке не керується принципами, байдуже до добра і зла, осідає в одному тільки позбавленому духу формалізмі, в казуїстиці, тонких хитросплетіннях, буває джерелом великих суспільних бід, затримує розвиток більш моральних, більш справедливих суспільних стосунків» [1, с. 329-330].

О.Ф. Кістяковський стверджував, що теорія і практика юриспруденції тотожні за своїм предметом, суттю та метою. Такою є ця істина в її теоретичній постановці, такою вона є в практиці, в ідеалі. Такою вона є згідно з визнанням європейської науки.

Висновок О.Ф. Кістяківського найкращим чином підтверджується таким історичним підтвердженням. Наприклад, у римлян, першого народу з усіх давніх народів, у якого право сягнуло високої міри розвитку і піднеслося до рівня науки, теоретична і практична юриспруденція йшли рука об руку. Там знамениті юристи та їхні твори, які повністю або частинами дійшли до нас, були разом з цим і практичними діячами. В Італії юристи були першими радниками і юрисконсультами в суспільстві. Вони шляхом життя і практичної діяльності створили звичай, в силу якого вони користувалися і за ними визнавалося право давати відповідь на різні

питання права, найбільш важких, найбільш заплутаних. Це право було настільки загальноприйнятим звичаєм, що законів залишалося тільки його закріпити. В міру того, як розвивалося і утверджувалося право, як воно давало усні відповіді, усно висловлювати положення, найбільш погоджені із справедливістю, розвивалася і письменницька діяльність римських юрисконсультів. Ось чому право і авторитет порад, відповідей і усних висловів були перенесені і на твори юристів. Услід цим творам визнавався і авторитет закону. Цей погляд на значення і стосунки теоретичної юриспруденції до практичної, на стосунки діяльності юрисконсульта до діяльності судді, висловлювався в історії кодифікації римських законів, запропонованих імператором Юстиніаном. Найбільш важливою його частиною можна назвати зведення законів, тобто *Corpus Juris Civilis*, які сформували так звані Пандекти або Дигести. Останні були своєрідними витягами з різних творів римських юрисконсультів, розміщених в систематичному порядку, за матеріалами і предметами.

Можна зробити висновок, що римське право зобов'язане своїм розвитком та існуванню сукупній діяльності теоретичної і практичної юриспруденції. При цьому слід зазначити, за своїм високим удосконаленням, воно зобов'язане тій обставині, що теоретичний елемент в ньому сягнув високої міри участі, що римські судові практики були судовими і законодавчими практиками.

О.Ф. Кістяківський зазначав, що нові європейські народи Заходу як в науці загалом, так і особливо науці юриспруденції, були найбільш активними учнями і послідовниками римлян. Європейська юриспруденція, як теоретична, так і практична, розвивалися і розквітали під впливом основ і звичаїв римського права. До неї перейшло усвідомлення тотожності предмету, змісту і мети теоретичної і практичної юриспруденції. Вона завжди була проникнута переконанням у глибокому зв'язку, у взаємному проникненні цих двох сфер однієї і тієї самої діяльності, усвідомлювала,

що практичний юрист повинен попередньо вивчати теорію права і відтак в діяльності своїй керуватися нею і не переставати її засвоювати, втілювати і удосконалювати. З іншого боку і теоретик, чи то професор, чи юрист письменник, незмінно повинен бути у своїй діяльності близьким до потреб практичної юриспруденції, черпаючи з неї матеріал для своїх досліджень, викладаючи ту теорію, яка вигідна для удосконалення дійсного життя.

І далі Олександр Федорович зазначає: «Оскільки римське право у нових народів здобуло авторитет і значення права, з якого можна запозичити найкращі початки справедливості, і так як вивчення його з XII ст. йшло з університетів і через університети, шляхом теоретичним; то скоро теоретики здобули, якщо не за обсягом, то за суттю, таке значення, яким користувалися класичні юрисконсульти в римському суспільстві. Звідси виходить, що римське право проникало у право нових європейських народів шляхом теоретичної діяльності юристів, а також практики і законодавства» [1, с. 331].

Внаслідок доволі низького рівня цивілізації, а також внаслідок відсутності в Російській імперії до другої половини XVIII ст. університетів та юридичних факультетів, на теренах України тривалий час не існувало науки правознавства, у вигляді правильного систематичного вивчення права. В цьому вигляді наука права з'явилася дуже пізно, зокрема, спочатку у Московському університеті в кінці XVIII ст. і в решті університетів з юридичними факультетами у XIX столітті. Але і після впровадження в цих університетах кафедрального викладання теоретична юриспруденція тривалий час залишалася непристосованою і перебувала у початковому стані, тому не в змозі пробити собі дорогу. Вона мало застосовувалася на практиці, як внаслідок своєї слабкості, так і від сторонніх, дуже несприятливих для неї причин і обставин, які затримували її розвиток.

І справді, які причини були, щоб запустити широкі корені, розвиватися і квітнути теоретичній юриспруденції в Україні? Судового стану в широкому розумінні цього слова не було, не було ні суддів, ні прокурорів, ні адвокатів з теоретично-юридичною освітою. Хто в цей час були кандидатами на суддів і самими суддями? Люди різних звань, станів та освіти, тільки не юристи. Магістранти і ратуші, які судили купців, склалися з купців і міщан, які зазвичай знали торговельну справу, і своє ремесла, але не мали жодних юридичних звань, навіть звичайного знання статей зводу законів. Наші повітові судді склалися з дворян, які проходили військову кар'єру та з сільських людей, які чудово розбиралися у землеробстві.

Тодішні судові і цивільні палати були наповнені такими самими спеціалістами як повітові судді і магістранти. І, нарешті, сенат, цей вищий апеляційний суд, був замінений особами, які проходили всі можливі кар'єри: адміністративні, військові, технічні, педагогічні – дуже рідко юридичні. Одним словом, відставний прапорщик був єдиним кандидатом у члени, або голови повітового суду, полковник або штаб-ротмістр, або асесор губернського управління, або чиновник з особливих доручень при якомусь управлінні вважали себе єдиними кандидатами у голови або члени палат. Начальник дивізії, якийсь бойовий генерал, губернатор, директор якогось гірничого департаменту Міністерства фінансів, складали те середовище, з якого обиралися кандидати в сенатори і з якої сенат, який розглядав цивільні і кримінальні справи, наповнювався. Нарешті, були судді, як наприклад магістранти і ратуші, які повністю склалися з купців і міщан.

Внаслідок того, що для зайняття посади у суді і для діяльності судді зовсім не вимагалось юридичної освіти і навіть ніяких юридичних знань, звичайно не могло бути жодного запиту на теоретичну юриспруденцію. Так, шляхом самого життя склалося переконання, що теоретична освіта

для судді не потрібна, що наука юриспруденція – це якась схоластика, яка не мала жодного відношення до практичної юриспруденції, що вона зовсім не давала практичної користі. Результати такої постановки теоретичної юриспруденції відомі: Уся сутність судової діяльності перейшла до рук канцелярії і секретаря. Секретарі і столоначальники були наші істинні юрисконсульти старого, і ще недавнього часу.

Отже, О.Ф. Кістяківський задається питанням: у чому полягає спеціальне завдання і мета діяльності юридичних товариств? І тут же відповідає, що юридичні товариства є реальним середовищем для особистих контактів, особистої взаємодії, особистого обміну думками представників теоретичної і практичної юриспруденції. Юриспруденція товариства уявлялась як реальний заклад єдності і тотожності обох видів правознавства. Це своєрідний скарб розумових сил, гуртової праці, і засіб заявити, обмінятися своїми думками, своїми працями і знайти можливість їх обнародування. В такому середовищі теоретику доводиться зустрічатися з такими питаннями, які створюють життя, і цим способом отримувати матеріал для подальшої розробки теорії. Тут і практик може відстоювати будь-яку тонкість, позбавлену усякої основи, а з бажанням представити чи уявити якусь правову ідею для конкретного вирішення певного випадку. Тут і теоретику доводиться дослідним шляхом випробувати правомірність тієї чи іншої ідеї і на досвіді оцінити міру їхнього значення. І практику доводиться почути про такий зміст і таке висвітлення відомих життєвих явищ, яких не могла дати йому практика. Таким чином, теоретична юриспруденція тут черпається з тих висот, в яких вона здатна відлетіти не наповнюючись кров'ю справжнього життя, і робилася в житті мрійною, захмарною, трансцендентальною. У свою чергу і юридична практика тут наділяється духом, ідеєю і звільняється від рутини, несвідомості і безпринципності [2-6].

Яскравим вираженням такого групування сил, здібностей і знань, тертя, обміну їх, взаємодії і поєднання в єдине ціле є видання товариствами друкованих праць, у вигляді протоколів, чи журналів і газет. Одне з найдавніших юридичних товариств – Київське юридичне товариство видавало «Труди» – збірник наукових праць цивільного і кримінального права. Правове життя тогочасного суспільства мало свою особливість. Воно мало велику схожість з тим станом, в якому перебувало в кінці XIX ст. правове життя західноєвропейських народів, коли вони приступили до оновлення основ свого правового життя в усіх відношеннях. Суть цього моменту проявлялася у двох необхідностях і двох прагненнях: а) в необхідності і бажанні і прагненні відшукати і засвоїти кращі і більш удосконалені основи справедливості; б) у бажанні удосконалити пізнання того, що було на той час, у прагненні привести у свідомість і удосконалити техніку діючого права. Ці два завдання повинні вказувати і шлях яким повинні функціонувати юридичні товариства.

Перше завдання юридичних товариств в Україні полягало у відшукуванні кращих основ справедливості для правового життя суспільства. Шлях такого відшукування різний: а) розкриття справжнього змісту закону і постановка його на принципові основи; б) вказівки на недоліки, якими наповнений закон, і на ті основи, засоби і заходи, якими він повинен бути покращений.

О.Ф. Кістяківський вважав, що багато з тодішніх законів були кращими самі по собі, ніж у практичному розумінні, і особливо у тому вигляді, як вони застосовувалися. Правознавець з цього приводу стверджував: «Звичайно, допоки існує закон, яким би він був недосконалим, він повинен бути застосовуваним тоді, коли з'явиться випадок. І власне тут і відбувається багато непорозумінь, і навіть неприємностей. Невірно зрозумілий закон у своєму справжньому смислі, під впливом відживаючих порядків, він часто пояснював те, чого

неможливо підтвердити. Якщо закон недосконалий, його можна трактувати в ту, чи іншу сторону, тут усякий сумнів, будь-яка невизначеність повинна бути пояснена у бік справедливості, у бік того, чого вимагає громадська совість. Ось чому правове життя нашої Батьківщини потребує багато законів, які нагально потребують переробки.. Переробка ця і повинна бути здійснена шляхом вишукувань найбільш справедливих основ права, які визначаються зростаючими потребами. Ось не менш важливе, і не менш достойне завдання для діяльності юридичних товариств. Виконанням цього завдання і буде задоволена властива нашому суспільству потреба у відшукуванні більш удосконалених основ справедливості.

Діяльність юридичних товариств, спрямована на удосконалення техніки права, уявляється більш широкою і більш об'ємною і стільки ж важливою. Вона є діяльністю, яка полягає в розробці діючого вітчизняного права і в розширенні пізнання в ньому. Вона може охоплювати всі галузі права. Вона повинна бути спрямована на удосконалення пізнання у вітчизняних законодавців, в розкритті його змісту, і кращих способів його застосування. Це аналітична, монографічна, але безперервна праця, яка в сумі і може дати дещо ціле, що і складає науку права» [7, с. 340-342].

Сучасних істориків науки попереду ще чекають важливі досягнення вітчизняних юристів.

Список використаної літератури:

1. *Кистяковский А.Ф.* О значении и цели юридических обществ в правовой жизни нашего отечества и об отношении их к судебной реформе / А.Ф. Кистяковский // Труды Киевского юридического общества (Прибавление к протоколам 1880 года). – К., 1883. – С. 327–341.
2. *Усенко І.Б.* Кістяківський Олександр Федорович // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Ін-т історії України НАН України. – К. : Наук. думка, 2007.– Т. 4 : Ка–Ком. – С. 337.

3. *Биографический словарь профессоров и преподавателей императорского университета Св. Владимира (1834—1884)*. – К., 1884.
4. *Науменко В.П.* А. Ф. Кистяковский / В.П. Науменко // *Киевская старина*. – 1885. – № 2. – С. 32–35.
5. *Белогриц-Котляревский Л. С.* Очерк научной деятельности профессора А. Ф. Кистяковского / Л.С. Белогриц-Котляревский // *Киевская старина*. – 1885. – № 6.
6. *Лучицкий И. В.* Труды А. Ф. Кистяковского в области истории и обычного права / И.В. Лучицкий // *Киевская старина*. – 1895. – № 1.
7. *Кистяковский А.Ф.* О значении и цели юридических обществ в правовой жизни нашего отечества и об отношении их к судебной реформе / А.Ф. Кистяковский // *Труды Киевского юридического общества (Прибавление к протоколам 1880 года)*. – К., 1883. – С. 327–341.